

тажень, здатність до формування оптимальних адаптаційних і компенсаторних реакцій (Семке В. Я., Агарков А. П., Логунцова О. М., 2004).

НА та НБ – серйозні захворювання, що завдають часом непоправної шкоди здоров'ю і навіть життю. Тому дуже важливо побачити проблему саме на рівні "проблеми", – до того як почнеться її реалізація у хворобу.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Аныкина А.В. Адаптация русскоязычной версии опросника "Мысли и паттерны поведения" для лиц, страдающих ожирением. / А.В. Аныкина, Т.А. Ребеко // Психологический журнал. – том 30, №1 – 2009 – С.106-118.

2. Егоров, А. Ю. Нехимические (поведенческие) аддикции (обзор) / А. Ю. Егоров // Аддиктология. – 2005. – № 1. – С. 65-77.

3. Коркина М.В., Нервная анорексия / М.В. Коркина, М.А. Цивилько, В.В. Марилов – М., 1986. – 176 с.

4. Коркина М.В., Цивилько М.А., Карева М.А., Марилов В.В. К вопросу о ранней диагностике нервной анорексии//4-й Всероссийский съезд невропатологов и психиатров (Тезисы докладов). – М., 1980. – Т.1. – С. 302-305.

5. Малкина-Пых, И. Г. Психосоматика: справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. М. : Изд-во Эксмо, 2004. – 992 с.

6. Мойзріст О.М. Діагностика порушень харчової поведінки у підлітків. Тест ставлення до прийому їжі./ О.М. Мойзріст // Практичний психолог: школа. – 2012. – №0. – С.25-32.

7. Cooper M.J., Wells A., Todd G. A cognitive model of bulimia nervosa // British Journ. of Clinical Psychology. – V.43 – 2004 – P. 1-16.

УДК 316.628

МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНИХ ПРОЯВІВ ПОВЕДІНКИ У НЕПОВНОЛІТНІХ

Мойсеєва О.Є.

У статті проаналізовано особливості мотивації агресивної поведінки неповнолітніх. Розглядаються стадії формування мотиву агресивної поведінки. Висвітлено вікові особливості агресивних проявів неповнолітніх.

Ключові слова: *агресія, агресивна поведінка, мотивація, самоствердження.*

В статье проанализированы особенности мотивации агрессивного поведения несовершеннолетних. Рассмотрены стадии формирования мотива агрессивного поведения. Освещены возрастные особенности агрессивных проявлений несовершеннолетних.

Ключевые слова: агрессия, агрессивное поведение, мотивация, самоутверждение.

The paper analyzes the features of motivation aggressive behavior minors. We consider the formation stage motif aggressive behavior. Deals with the age characteristics of aggressive manifestations of minors.

Key words: aggression, aggressive behavior, motivation, self-affirmation.

Підлітково-юнацька агресія висвітлюється, переважно, у рамках девіантних форм поведінки. У зв'язку з цим у проведеному аналізі, поруч з дослідженнями інших авторів з проблем поведінки з відхиленнями, була використана систематика порушень поведінки, що належить А. Личко [1]. Дана систематика являє собою класифікацію порушень поведінки за формами їх прояву і передбачає можливість розгляду причин, факторів, мотивів, що лежать в основі девіацій і можуть бути розділені на біологічні і соціопсихологічні. Таким чином, така класифікація дозволяє розглядати поведінку людини в складній взаємодії соціальних, психологічних і біологічних факторів, враховуючи при цьому індивідуальні варіації цієї взаємодії, що знаходять своє вираження в мотиві поведінки кожного конкретного індивіда.

Формування мотиву агресивної поведінки відбувається, як правило, у вигляді наступних стадій, зокрема: 1) виникнення конфліктної ситуації та формування потреби (бажання) усунути психічне напруження, 2) вибору варіанту конкретної агресивної дії, 3) формування наміру здійснити конкретну агресивну дію щодо певного об'єкта (Є.П. Ільїн [2]).

Формування мотиву агресивної поведінки починається з виникнення конфліктної (при спілкуванні) або фруструючої (в процесі діяльності) ситуації, що відіграє роль зовнішнього стимулу. В той же час виникнення таких ситуацій ще не свідчить про виникнення у людини станів конфлікту чи фрустрації. Для виникнення стану конфлікту необхідно, щоб зіткнення думок, бажань, інтересів, цілей між учасниками спілкування, по-перше, було усвідомлене суб'єктами як таке; по-друге, необхідно, щоб суб'єкти спілкування не бажали йти на компроміс і, по-третє, щоб між ними виникли (або, щонайменше, в одного з них) неприязні стосунки, зокрема ворожість.

У процесі будь-якого обговорення прихована "іскра" конфлікту, але щоб із "іскри" спалахнуло "полум'я", необхідні певні провокуючі

умови, в якості яких можуть виступати як зовнішні об'єкти (поведінка опонента, тиск з боку інших людей), так і певні риси суб'єкта: образливість, дратівливість, пихатість, підозрілість, нетерпимість до заперечень, непоступливість. Вони створюють схильність суб'єкта до виникнення стану конфлікту. Незважаючи на те, що у високоагресивних суб'єктів майже всі конфліктні властивості виражені значно сильніше, ніж у низькоагресивних, їх вплив на загальний рівень агресії різний. Зокрема Л.І. Белозерова виявила у важких підлітків переважання таких властивостей особливостей, як образливість (у 74 %), впертість (у 68%), запальність (у 34 %) [3]. Крім збудливості, на виникнення агресивної поведінки, як показав А.О. Реан [4], впливає і така особливість особистості, як демонстративність. Демонстративна особистість постійно намагається справити враження на інших, привернути до себе увагу. Це реалізується в марнославної поведінці, часто демонстративній. В свою чергу, надмірне марнославство призводить до образливості, пихатості, роль яких у виникненні агресивної поведінки досить велика.

Виявлена також залежність рівня агресивності від соціального статусу, зокрема у підлітків. Найвищий її рівень спостерігається у лідерів та аутсайдерів. У першому випадку агресивність поведінки викликана бажанням захистити чи зміцнити своє лідерство, а в другому – незадоволеність своїм становищем (О.І. Шляхтіна [5]).

Стимуляція конфлікту може залежати також від партнера по спілкуванню (об'єкта), який виявляє стосовно суб'єкта вербальну чи фізичну агресію. Така агресія може набувати форми відмови у проханні, заборони, погрози, висловлення незгоди в образливій формі, виганянні, чіплянні тощо. Все це викликає виникнення у суб'єкта певних негативних станів – образи, злості, гніву, люті – з появою яких і починається формування мотиву агресивної поведінки. Переживання цих станів призводить до виникнення потреби (бажання) суб'єкта спілкування усунути психічне напруження, розрядити його. Ця потреба призводить до формування поки що абстрактної мети: пошуку варіантів дій, які дозволять задовольнити бажання покарати кривдника, усунути його як джерело конфлікту, принизити, нашкодити, знайти спосіб збереження почуття власної гідності. Багато в чому вибір цієї абстрактної мети буде визначатися як зовнішніми обставинами, так і досвідом, вихованістю людини, які вже на цьому етапі можуть блокувати пряму агресивну поведінку (як вербальну, так і фізичну), переводячи її в непряму агресивну поведінку.

Виникнення наміру покарати, помститися тощо призводить до пошуку конкретного шляху і засобу досягнення зазначеної абстрактної мети. З цієї миті починається наступна стадія формування мотиву агре-

сивної поведінки, на якій суб'єкт розглядає конкретні агресивні дії, вибір яких залежить від оцінки ситуації, можливостей, ставлення до джерела конфлікту, прагнення вирішити конфлікт. Маючи на меті покарання кривдника, суб'єкт може вибрати один (або декілька) варіантів дій: ударити, не дати або відібрати щось, ізолювати від інших людей, забронити, вигнати тощо. При акценті на приниження опонента набір засобів теж досить великий: висміяти, познущатися, насварити, примусити щось зробити всупереч волі останнього. Помститися теж можна різними способами: нашкодити в чомусь, зламати потрібну кривдникові річ, розповсюдити про нього плітки тощо.

Асимілюючи всі ці способи, суб'єкт переходить до третьої стадії формування мотиву агресивної поведінки: формування наміру здійснити конкретну агресивну дію щодо того чи іншого об'єкта (не обов'язково щодо кривдника, зло можна зігнати на комусь іншому). На цій стадії здійснюється вибір конкретної агресивної дії, тобто приймається рішення. Прийняття рішення призводить до виникнення спонуки досягнути мети. На цьому процес формування мотиву агресивної поведінки завершується. Його наслідком є утворення складного психологічного комплексу, куди входять потреба (бажання) особистості відреагувати на конфліктну ситуацію (наприклад, на агресивність іншої особи), спосіб і засіб цього реагування і об'рунтування, чому вибрано саме їх. Таким чином, у суб'єкта з'являється підстава агресивної поведінки, яка пояснює, чому він прийшов до розуміння необхідності такої поведінки (що спонукало), що він хоче досягнути (яка мета), яким способом і, можливо, заради кого. Ця підстава в деяких випадках може виконувати і роль індульгенції, що виправдовує і дозволяє здійснення зовнішньо негарного вчинку.

Не завжди мотив агресивної поведінки формується так складно: мотиваційний процес може бути згорнутим, особливо за рахунок другої стадії. Люди, як правило, в певних конфліктних ситуаціях поведуться властивим їм стереотипним способом.

Випереджаючи аналіз агресивної поведінки, що входить у девіації неповнолітніх, а саме: у делінквентну, токсикоманічну поведінку, у втечі з дому і бродяжництво, у девіації сексуального порядку та суїцидальну поведінку, відзначимо, що вікові характеристики, типові риси і стереотипи поведінки даного вікового періоду набувають суттєвого значення і також підлягають аналізу з метою дослідження особливостей проявленої в їхніх рамках агресії. У свою чергу, вікові особливості агресивної поведінки не можуть бути обмежені їх розглядом тільки в типових поведінкових моделях неповнолітніх, до яких належать реакції емансипації, реакції групування з однолітками, реакції захоплення

(хобі-реакції) і реакції, обумовлені сексуальним потягом, що формується. У підлітків відзначається можливість прояву своєрідних особистісних реакцій, до числа яких належать реакції відмовлення, опозиції, імітації, компенсації і гіперкомпенсації, у рамках яких також спостерігаються агресивні ексцеси, що мають своє певне значення.

Американський психолог М. Алворд [6] розглядає низку характерологічних особливостей агресивних неповнолітніх, які визначають внутрішні суперечності, проблемні зони та внутрішні конфлікти підлітків даної категорії. Зокрема, до характерологічних особливостей агресивних неповнолітніх М. Алворд відносить наступні:

- сприймають значне коло ситуацій як загрозові, ворожі стосовно них;

- надчутливі до негативного ставлення до себе;

- заздалегідь налаштовані на негативне сприйняття себе з боку оточення;

- не оцінюють власну агресію як агресивну поведінку;

- завжди звинувачують оточення у власній деструктивній поведінці;

- у випадку усвідомлення власних агресивних намірів (напад, псування речей тощо) відсутнє почуття провини або провини виявлена дуже слабо;

- не беруть на себе відповідальність за свої вчинки;

- мають обмежений набір реакцій на проблемну ситуацію;

- у відносинах виявляють низький рівень емпатії;

- слабо розвинений контроль над своїми емоціями;

- слабо усвідомлюють свої емоції, крім гніву;

- бояться непередбачуваності в поведінці батьків;

- мають неврологічні вади: нестійку, розсіяну увагу, слабку пам'ять, нестійке запам'ятовування;

- не вміють прогнозувати наслідки своїх дій (емоційно застрягають на проблемній ситуації);

- позитивно ставляться до агресії, оскільки через агресію одержують почуття власної значущості й сили.

До даного психологічного портрету агресивного неповнолітнього П.Т. Смирнова включає також високий рівень особистісної трижовності, неадекватну самооцінку (переважно низьку), почуття відторгнення [7].

Узагальнюючи основні ознаки проявів агресивності (виражене прагнення до домінування над людьми та використання їх у своїх цілях; тенденція до руйнування; спрямованість на завдання шкоди іншим; схильність до насилля/завдання болю тощо), О.В. Змановська підкрес-

лює, що суттєвим для агресивної поведінки є наявність в діях індивіда вираженого мотиву домінування [8].

Реакції протесту, опозиції, відмови, компенсації і гіперкомпенсації належать до ситуативно обумовлених змін поведінки, що мають чітку психологічну спрямованість і виявляються у чітко визначених ситуаціях. Їх відносять до засобів психологічного захисту і називають недиференційованим захисним механізмом, неконструктивною, неадекватною (у сенсі вирішення проблеми, що виникає) поведінкою. Ці реакції містять у собі широкий діапазон поведінкових проявів: неслухняність, груба, зухвала поведінка, бійки, крадіжки, обмови, брехня, пропуски занять у школі, відмова від їжі, втечі з дому, суїциди, перебільшений прояв сміливості, бешкетництво, бравада, порушення шкільної дисципліни, хуліганські витівки. Суб'єктивне значення, особистісний зміст цих форм поведінки полягає в переживанні образи, враженого самолюбства, у невдоволенні ставленням близьких, у бажанні приховати слабкі сторони своєї особистості, завоювати авторитет, у прагненні довести свою повноцінність, одержати визнання.

Вихід таких форм поведінки за межі тих ситуацій і мікросередовища, у яких вони виникли, містить потенційну можливість ускладнити подальшу соціалізацію індивіда. Якщо такі реакції вчасно не усунуті і є засобом вирішення вже дорослих проблем, не без підстави можна говорити про особистісну незрілість, про недосконалість певних ланок механізмів саморегуляції, що в несприятливих умовах життя сприяє формуванню асоціальних і антисоціальних форм поведінки. Можна припустити, що саме тому в поведінкових моделях підлітково-юнацького віку можна знайти як за формами поведінки, так і за особистісними смислами, що в них віддзеркалюються, подібність з дитячо-підлітковими недиференційованими захисними поведінковими механізмами.

Так, у природних для підлітково-юнацького віку поведінкових стереотипах (реакція емансипації, групування з однолітками, хобі-реакції, реакції, обумовлені сексуальною поведінкою, і суїцидальні дії) у формі негативізму стосовно пропонованих старшими норм, їхній критиці, бунтарстві, що, нерідко, переходить межі закону, у дрібних крадіжках, у заняттях спекуляцією з метою задоволення свого захоплення, у бійках, вибухах гніву й у нанесенні шкоди кривднику, у шантажних чи дійсних суїцидальних діях, зв'язках з асоціальними елементами тощо полягає бажання самоствердитись як особистість, задовольнити нерідко пізнавальний інтерес, ствердити у відносинах суперництва особисту гідність, завоювати визнання, лідерство, не допустити обмеження самолюбства, довести власну правоту і значущість [9].

Серед великого розмаїття мотивів девіантної поведінки підлітків і юнаків з достатньою чіткістю виділяються ті, які за своїм психологічним змістом і формами поведінки збігаються з мотивами і формами "дитячих" захисно-поведінкових механізмів і поведінкових моделей підлітків [10]. Очевидно, такий збіг визначається наявною наступністю психологічного змісту даних форм поведінки. Наприклад, реакція опозиції (протесту) виявляє свої "відгомони" у реакції емансипації й у таких видах девіантної поведінки, як утечі з дому і бродяжництво, у суїцидальній поведінці [11]. Як правило, приводом утечі є сварки, зіткнення з батьками і вихователями, невдоволення ставленням близьких, а метою – бажання помститися, завдати болю, нанести образу, довести самостійність і незалежність, бажання заподіяти серйозні неприємності кривднику, звернувши на нього обурення свого оточення, що може втілитися в суїцидальній або делінквентній поведінці. Дослідженнями, наприклад, установлено, що підлітки, які здійснили спробу суїциду, вірогідно частіше, ніж їхні однолітки, у наступному виявляли делінквентну поведінку, вчиняли агресивні акти [12]. Утім, з цього приводу існують протилежні дані, згідно з якими у суїцидентів відзначається обмежена виразність агресивних тенденцій [13]. Той факт, що суїцидальні тенденції можуть трансформуватися в агресивні і навпаки, являє собою ще недостатньо вивчену психологічну проблему співвідношення гетероагресивних та аутоагресивних установок особистості, вирішення якої, однак, має важливе практичне значення, оскільки пов'язано з наданням допомоги педагогам при виборі методів корекції поведінки з відхиленнями, а кримінологам – для своєчасного визначення асоціальних тенденцій у поведінці і запобіганні злочинності неповнолітніх [8].

Недиференційовність сфери сексуальних потягів у підлітково-юнацькому віці може обумовити агресивні прояви, спрямовані як на об'єкт сексуального потягу, так і на особу, що зачіпає, на думку підлітка чи юнака, його самолюбство, принижуючи в очах протилежної статі [14]. В якості показника власної можливості досягнути панівного становища і підкорити іншого можуть виступати сексуально-насильницькі дії, що здійснюються неповнолітніми. Рання алкоголізація в підлітково-юнацькому віці, підліткові наркоманії також пов'язані з поведінкою агресивного типу. Добре відомо, що сп'яніння нерідко супроводжується різкими перепадами настрою (від легких і приємних почуттів до спонтанних вибухів гніву), злостивістю, агресією, руйнівними діями, спробами самоскалічення чи вчинками, що свідчать про розгальмування сексуально-збочених потягів. При девіаціях токсикоманичного характеру агресивна поведінка спочатку виявляється як наслідок стану сп'яніння чи наркотизації. Надалі потреба у засобах для придбання алкого-

лю і наркотиків робить агресію цілеспрямованою поведінкою, а не просто сумним наслідком алкогольної та наркотичної інтоксикації. Вивчення взаємовпливів алкоголю, наркотиків і агресивності в силу їхньої специфічності являє собою в даний час окремий напрям у дослідженнях проявів агресії [15].

У підлітковому віці порушення правової норми часто набуває значення випробування. Воно знаменує ситуацію небезпеки, надзвичайно привабливу для підлітка, подолання якої є свідченням власної сили, сили свого "Я". Тоді делінквентність може бути тісно пов'язана з агресивними проявами, що виражаються в знуцанні над молодшими і слабкими, у відніманні дрібних кишенькових грошей у малят, у зухвалому поведінні в громадських місцях, у дрібних крадіжках, у бійках з однолітками, у розвагах, сполучених з викраденням транспортних засобів тощо.

З делінквентністю часто пов'язана важковиховуваність. Агресія "важких" підлітків, як правило, є одним з багатьох засобів, що використовують неповнолітні для самовипробування, пізнання своїх можливостей, "Я" особливостей за допомогою спеціально створюваних ними конфліктних ситуацій. Іноді стимули, що викликають агресивну поведінку "важковиховуваних" підлітків, відіграють роль не причин, а приводів для здійснення таких вчинків, а мотивом агресивної поведінки є пошук сильних вражень [16].

Делінквентність підлітків і юнаків найбільш несприятливий тип девіацій, тому що з нею пов'язані серйозні порушення правопорядку і вчинення неповнолітніми особливо тяжких злочинів (убивств, грабежів, нанесень тілесних ушкоджень, з'валтувань і певних форм хуліганства, що супроводжуються приниженням честі й гідності громадян) [17].

Вчинення правопорушень через прагнення до чогось особливо-го, до насолоди, вживання алкогольних і тютюнових виробів, заволодіння невеликими сумами грошей, престижними речами через цікавість і бешкетництво, бажання розважитися, показати силу, спритність, сміливість, ствердити себе в очах однолітків, одержати їхнє визнання традиційно належать до так званої "дитячої" мотивації злочинної поведінки підлітків і юнаків, яка пояснюється акцентованою в цьому віці потребою до самоствердження і самовираження та яка поступово поступається насильницько-егоїстичній мотивації [18]. Дана особливість стала підставою для того, що самоствердження через насильство визнається деякими кримінологами також типово підлітковою мотивацією [19].

Узагальнюючи дані закордонних і вітчизняних дослідників з проблеми насильницьких злочинів серед неповнолітніх і молоді, можна говорити, що характерним мотивом даного виду злочинності є праг-

нення до самоствердження, пов'язане з негативною самореалізацією особистості. Фізичне насильство у таких випадках набуває статусу компенсаторної чи гіперкомпенсаторної поведінки [18].

Аналіз досліджень мотивів насильницької поведінки показує, що найчастіше до них відносять суб'єктивне прагнення до прояву власного "Я", самовираження, знищення нестерпної психологічної залежності від іншої людини, прагнення звільнитися від емоційного дискомфорту, зумовленого почуттям своєї неповноцінності, захист свого "Я" на рівні біологічного і соціального статусу [1; 9].

Задоволення у формі агресивної поведінки (аж до екстремальної форми, у вигляді злочину) цілком природних людських прагнень до самореалізації і самоствердження залежить від різноманітних причин. Наприклад, у неповних (відсутність батька) родинах у хлопчиків часто гіпертрофується маскуліність, виявляється агресивність, брутальність, задирикуватість. Відсутність чи слабкість батьківського начала часто пов'язані з агресивною поведінкою (насильством, убивствами тощо) [20]. У мотивації насильницьких злочинів неповнолітніх може проявитися так звана "колективна" особливість цього віку, що виражається в акцентованій відмові від спілкування і самоствердження. У групах неповнолітніх, де маскуліність ототожнюється з агресивністю, бійками, як правило, часто трапляються випадки фізичного насильства та притаманний високий рівень злочинності. Згідно з "правилами" взаємин у деяких групах неповнолітніх, як і в субкультурах насильства, боротьба за лідерство ґрунтується на жорсткій підпорядкованості одним і підпорядкуванні інших. "Лідер", як правило, утримує статус за допомогою сили, виганяючи, у кращому випадку, тих, кого не вдається підкорити [21]. Безумовно, наведені приклади заслуговують більш докладного розгляду, на якому ми, однак, не будемо зараз зупинятися, оскільки мета вищевикладеного аналізу мотивів агресивної поведінки полягала в пошуку можливих аналогій між агресією, яка проявляється у поведінці дітей, підлітків та юнаків у широкому діапазоні життєвих ситуацій.

Висновки. Як показав даний аналіз, на суб'єктивному рівні (в усвідомленій чи неусвідомленій формі, об'єктивно або явно помилково), агресивна поведінка пов'язана зі змістом самозахисту, самоствердження особистості. Тому ми можемо стверджувати, що між внутрішнім психологічним змістом, що лежить в основі агресивних проявів у дитячому віці та в основі типових для підлітків поведінкових стереотипів, у девіантних діях, з урахуванням злочинного характеру багатьох з них, і навіть в основі насильницьких злочинів неповнолітніх, не можна провести чітку межу. Відзначається збіг внутрішнього, пси-

хологічного змісту (суб'єктивного значення, особистісного змісту) агресивної поведінки. Різниця полягає в тому, що агресія у дітей, молодших школярів, молодших підлітків більше залежить від прямого впливу мікросередовища, а в підлітково-юнацькому віці – від більш складних взаємин у ній та стає свосереднім показником соціалізації індивіда.

ЛІТЕРАТУРА

1. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А.Е. Личко. – Л. : Наука, 1983. – 321 с.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
3. Белозерова Л.И. Основы теории и методики воспитательной работы школы с трудными детьми / Л.И. Белозерова. – Киров, 1992.
4. Реан А.А. Социальная педагогическая психология / А.А. Реан, Я.Л. Коломинский. – СПб. : Питер, 2000.
5. Шляхтина О.И. Взаимосвязь агрессивности с личностными особенностями и социальным статусом / О.И. Шляхтина // Ананьевские чтения – 97: Тезисы научно-практической конференции. – СПб., 1997.
6. Алворд М. Як працювати з агресивними дітьми. Відеокурс практичної психології / М. Алворд, П. Бейкер. – К.: Центр практичної психології "Катарис", 1998.
7. Смирнова Т.П. Психологическая коррекция агрессивного поведения детей. Серия "Психологический практикум" / Т.П. Смирнова. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 160 с.
8. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / Е.В. Змановская. – М. : Академия, 2003. – 288 с.
9. Маринина Е. Подросток в "стае" / Е. Маринина, Ю. Воронов / Воспитание школьников. – 1994. – №6. – С. 42-43.
10. Фурманов И. Детская агрессивность / И. Фурманов. – Мн., 1996.
11. Грищенко Л.А. Побег из дома и бродяжничество / Л.А. Грищенко, Б.Н. Алмазов. – Свердловск, 1988. – 153 с.
12. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних / А.И. Долгова. – М. : Педагогика, 1981. – 211 с.
13. Суицидология: теория та практика: зб. науч. ст. / под ред. О.М. Морозова, А.Г. Чуприкова. – К., 1998.
14. Бухановский А.О. Серийные сексуальные убийства и серийные сексуальные убийцы: predispositional aspect / А.О. Бу-

хановский // Социальная и судебная психиатрия: история и современность. – М. : Изд-во ГНЦ СиСП им. В.П. Сербского, 1996. – С. 376-379.

15. Кернберг О.Ф. Агрессия при расстройствах личности и перверсиях / О.Ф. Кернберг. – М. : ЧеРо, 1998. – 233 с.

16. Айхорн А. Трудный подросток / А. Айхорн. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 377 с.

17. Кондрашенко В.Т. Девиантное поведение подростков: Социально-психологические и психиатрические аспекты / В.Т. Кондрашенко. – Мн., 1988. – 255 с.

18. Королев В.В. Психические отклонения у подростков-правонарушителей / В.В. Королев. – М. : Прогресс, 1992. – 215 с.

19. Тузов А.П. Мотивация противоправного поведения несовершеннолетних / А.П. Тузов. – К.: Выща школа, 1982. – 181 с.

20. Волкова Е.И. Трудные дети или трудные родители? / Е.И. Волкова. – М., 1992.

21. Гришина Н.В. Социально-психологические конфликты и совершенствование взаимоотношений в коллективе (Социально-психологические проблемы производственного коллектива) / под ред. Е.В. Шороховой / Н.В. Гришина. – М. : Наука, 1983. – 211 с.

УДК 159.92

**ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНОЇ ГРУПОВОЇ РОБОТИ З
ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ
(ЗА МЕТОДИКОЮ "ПОЗИТИВНОЇ
КОРОТКОСТРОКОВОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ")
Н. ПЕЗЕШКІАН)**

Морозова-Ларіна О.І.

Стаття присвячена проблемі корекційної групової роботи з дезадаптованими підлітками, що базується на результатах попередньо отриманого психологічного профілю їхнього Я-образу. Запропонована до розгляду та детально описана корекційна програма "Підвищення рівня здатності до соціально-психологічної адаптації підлітків засобом "Позитивної психотерапії" являє собою психологічний тренінг інтегративного типу з елементами різних психотерапевтичних і психологічних технік, але за основу в якому взяті базові принципи та п'ятикрокова модель позитивної психотерапії.

***Ключові слова:** соціально-психологічна адаптація, дезадаптовані підлітки, корекційна групова робота.*